

Губристична мотивація як чинник становлення Я-концепції у студентів

Fomenko K.I. Hubristic motivation as the factor of formation of students' self-concept / K.I. Fomenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuik Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 426–436.

K.I. Fomenko. Hubristic motivation as the factor of formation of students' self-concept. The results of the study of the structure of self-concept of the personality in the student age, typological characteristics of hubristic motivation, based on which it is possible to characterize the differences between self-concept and the self-attitude of students, are set.

The study shows a three-factor structure of the students' self-concept. It is found that the first component shows internal orientation of students, discloses individual positive and negative characteristics. The second component reveals the external characteristics of self-concept, describing the social activity of the student's personality. The third component is responsible for the activities and characteristics of the relationship to his family.

There are three types of hubristic motivation among students. The first one is characterized by the dominance of the pursuit of excellence, the second – by the dominance of the pursuit of perfection, and the third is presented with high levels of hubristic motivation.

It is proved that the dominance of the pursuit of excellence in the structure of students' hubristic motivation provides the dominance of individual characteristics in self-concept. High levels of hubristic motivation characterize students with a strong family-Self. Students with the dominance of the pursuit of excellence are characterized by greater self-confidence and self-leadership. The dominance of the pursuit of perfection involves the highest level of self-attachment of students. Indicators of conflict and self-blame are the highest indicators in students with high hubristic motivation.

Key words: hubristic motivation, the pursuit of excellence, the pursuit of perfection, self-concept, self-attitude.

К.І. Фоменко. Губристична мотивація як чинник становлення Я-концепції у студентів. Представлено результати вивчення структури Я-концепції особистості у студентському віці, типологічних характе-

ристик губристичної мотивації студентів, з урахуванням яких можна характеризувати відмінності у Я-концепції та самостваленні студентів.

У дослідженні показано трифакторну структуру Я-концепції студентів. Встановлено, що перший компонент розкриває інтрапсихічну спрямованість репрезентацій студентів, які розкривають індивідуальні позитивні та негативні характеристики. Другий компонент розкриває інтеропсихічні характеристики Я-концепції, які описують соціальну активність особистості студента. Третій компонент відповідає за характеристики діяльності та ставлення до сім'ї, сімейних стосунків студента.

Отримано три типи губристичної мотивації у студентів – перший характеризується домінуванням прагнення до переваги, другий – домінуванням прагнення до досконалості, а третій представлений високими показниками губристичної мотивації.

Доведено, що домінування прагнення до переваги у структурі губристичної мотивації студентів передбачає перевагу індивідуальних характеристик у Я-концепції. Високі показники губристичної мотивації характеризують студентів з вираженням сімейним Я.

Студенти з домінуванням прагнення до переваги характеризуються більшою самовпевненістю та самокерівництвом. Домінування прагнення до досконалості передбачає найвищий рівень розвитку самоприв'язаності у студентів. Показники конфліктності та самозвинувачення є найвищими у студентів з високою губристичною мотивацією.

Ключові слова: губристична мотивація, прагнення до переваги, прагнення до досконалості, Я-концепція, самоствалення.

К.И. Фоменко. Губристическая мотивация как фактор становления Я-концепции у студентов. Представлены результаты изучения структуры Я-концепции личности в студенческом возрасте, типологических характеристик губристической мотивации студентов, с учетом которых возможно характеризовать различия в Я-концепции и самоотношении студентов.

В исследовании показано трехфакторную структуру Я-концепции студентов. Установлено, что первый компонент раскрывает интрапсихическую направленность репрезентаций студентов, раскрывают индивидуальные положительные и отрицательные характеристики. Второй компонент раскрывает интеропсихические характеристики Я-концепции, описывающие социальную активность личности студента. Третий компонент отвечает за характеристики деятельности и отношения к своей семье, семейных отношений студента.

Получено три типа губристической мотивации у студентов – первый характеризуется доминированием стремления к превосходству, второй – доминированием стремления к совершенству, а третий представлен высокими показателями губристической мотивации.

Доказано, что доминирование стремления к превосходству в структуре губристической мотивации студентов предусматривает домини-

рование индивидуальных характеристик в Я-концепции. Высокие показатели губристической мотивации характеризуют студентов с выраженным семейным Я.

Студенты с доминированием стремления к превосходству характеризуются большей самоуверенностью и саморуководством. Доминирование стремления к совершенству предусматривает высокий уровень развития самопривязанности студентов. Показатели конфликтности и самообвинения самые высокие у студентов с высокой губристической мотивацией.

Ключевые слова: губристическая мотивация, стремление к превосходству, стремление к совершенству, Я-концепция, самоотношение.

Постановка проблеми. У психології самосвідомості прийнятий термін «Я – концепція», під яким розуміється продукт самосвідомості, сукупність усіх уявлень індивіда про себе, важливий чинник детермінації поведінки людини, таке особистісне утворення, яке багато в чому визначає напрям діяльності людини, поведінку в ситуації вибору, контакти з людьми. У «Я-концепції» виділяються описова складова, певна когнітивна підструктура, яку називають образом Я, та емоційно-ціннісне ставлення людини до себе, яке називають самоставленням. Виділення цих аспектів «Я-концепції» пов'язане з тим, що знання про себе, природно, небайдужі людині [2;3].

Поняття «Я-концепція» посідає центральне місце у феноменологічній теорії К. Роджерса, під яким розуміється організований, послідовний концептуальний гештальт, складений зі сприйняття властивостей «Я», взаємовідносин «Я» з іншими людьми і з різними аспектами життя, а також цінностей, пов'язаних із цими сприйняттями [4].

Особливу увагу К. Роджерс приділяє тому, як оцінка індивіда іншими людьми впливає на розвиток позитивної або негативної Я-концепції. В якості умов, важливих для розвитку Я-концепції, виділяються потреба в позитивній увазі, умови цінності і безумовне прийняття. Потреба в позитивній увазі полягає в необхідності бути любимим і прийнятим іншими. Поведінку або відношення, яке заперечує деякий аспект «Я», К. Роджерс називає умовою цінності. Умова цінності означає, що особистість з дитинства отримує заохочення й любов батьків за поведінку, якої від неї чекають. Умова цінності спричиняє шкоду розвитку особистості дитини, її уявленням про себе, оскільки дитина починає оцінювати себе тільки з точки зору тих дій, думок, почуттів, які отримують схвалення і підтримку оточуючих, тобто орієнтується на чужі стандарти, а не на свої власні. Основою роз-

витку особистості, здатної до актуалізації, К. Роджерс вважає безумовне прийняття, яке передбачає, що людину приймають і поважають за те, яка вона є, без будь-яких застережень. При цьому батьки можуть виражати дитині своє несхвалення за певні вчинки на фоні загальної любові й поваги до її почуттів. За таких умов виховання у дитини виникає безумовне прийняття себе, що дозволяє розвивати свої власні цінності і будувати поведінку відповідно до своїх реальних переживань, незалежно від оцінок інших.

У роботах деяких психологів висловлюється ідея про зв'язок ставлення до себе і самооцінки з характером самосвідомості на різних рівнях. Наприклад, в роботі Е. Дікстейна таких рівнів, які одночасно є і стадіями, виділяється п'ять [8]. На першому рівні міра самоповаги, самоцінності пов'язана з формуванням почуття автономності дитини, здатності досліджувати оточення, здатності викликати турботу про себе. На другому рівні у зв'язку з розвитком соціальної активності дитини мірою самоповаги стає ступінь успішності в певних діях і в порівнянні себе з іншими. На третьому рівні у зв'язку з формуванням здатності до самоспостереження мірою самоповаги стає ступінь досягнення «Я-ідеалу». Четвертий рівень – рівень «Я» як інтегрованого й інтегруючого цілого. Мірою самоповаги на цьому рівні буде ступінь, в якому індивід усвідомлює й приймає кожен з аспектів свого існування. На п'ятому рівні самосвідомість характеризується відкриттям відносності кордонів «Я», визнанням важливості руху вперед і змін, визнанням своєї обмеженості.

Дослідження проблеми губристичної мотивації представлено роботами К. Бік, Л. Гресь, Ю. Козелецького, О. Кузнецова, С. Петрова, І. Пуфоль-Струзик, Р. Цветкової, Т. Хомуленко. Ю. Козелецький визначив дві форми губристичної мотивації – прагнення до переваги та прагнення до досконалості. Перша полягає у підкріпленні своєї самооцінки, закріпленні власного місця серед інших завдяки міжособистісному суперництву, конкуренції з іншими. Друга форма губристичної мотивації полягає у закріпленні або посиленні власної самооцінки завдяки постійному вдосконаленню своїх досягнень, підвищенню рівня досконалості, прагненню до майстерності [1]. Вивчення губристичної мотивації як фактора самоставлення та Я-концепції практично не здійснювалось, що і обумовило мету нашого дослідження, яка полягала у визначенні особливостей Я-концепції у студентів з різним рівнем губристичної мотивації.

Експериментальну вибірку дослідження склали 82 досліджуваних студентів 19-22 років. Діагностичний комплекс був представлений наступними методиками:

- 1) діагностики Я-концепції Куна-Маркпартленда «Хто я?» [6].
- 2) дослідження самоставлення В. Століна та С. Панталеєва [5].
- 3) діагностики губристичної мотивації [7].

Аналіз результатів дослідження. З метою вивчення структури Я-концепції студентів було застосовано факторний аналіз з процедурою варімакс обертання, у результаті якого утворено три фактори, що пояснюють 61,4% дисперсії (таблиця 1).

Перший фактор (22,7% дисперсії, факторна вага становить 1,82) був названий «Інтрапсихологічні особливості Я-концепції», оскільки до нього увійшли такі показники: Позитивне Я (0,832), Індивідуальне Я (0,802) та Негативне Я (0,596). Цей фактор пояснює провідну роль психологічних характеристик в репрезентації ідентичності студентів, причому демонструє позитивний зв'язок між позитивними та негативними характеристиками у структурі Я-концепції. Кількість позитивних характеристик, якими описують себе студенти, прямо пропорційна негативним, критичним характеристикам, якими вони наділяють себе. Інтерпретація цього фактора дозволяє визначити провідну роль ста психологічних якісних характеристик (як позитивних, так і негативних) в самопізнанні та самоідентифікації студента.

Таблиця 1

Факторна структура Я-концепції студентів

<i>Показники Я-концепції</i>	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Позитивне Я	0,832		
Негативне Я	0,596	0,540	
Соціальне Я		0,771	
Індивідуальне Я	0,802		
Діяльнісне Я			0,728
Фізичне Я		0,687	
Гендерне Я		0,493	
Сімейне Я			0,700
Заг. дис.	1,816	1,697	1,407
Доля заг.	0,227	0,212	0,175

Другий фактор (21,2% дисперсії, 1,70 факторної ваги) – «Інтеропсихологічні особливості Я-концепції» – представле-

ний наступними компонентами: Соціальне Я (0,771), Фізичне Я (0,687), Негативне Я (0,540) та Гендерне Я (0,493). В інтерпретації цього фактора слід підкреслити його екстернальність – спрямованість на інших. Цей компонент Я-концепції у студентів описує їх уявлення про власну міжособистісну активність, сприйняття власної зовнішності відповідно до соціальних стандартів краси, перелік власних негативних якостей як критичність, яка дозволяє врегульовувати взаємодію з іншими, гендерні характеристики, сутність яких – відображення гендерних соціальних стереотипів та власних гендерних ролей у взаємодії з іншими.

Третій фактор (17,5% дисперсії, 1,40 – факторна вага) – «Суб’єктне Я» – представлений Діяльним Я (0,728) та Сімейним Я (0,700) і характеризує образ студента про себе як про суб’єкта діяльності та суб’єкта сімейних стосунків.

З метою вивчення ролі губристичної мотивації у становленні самосвідомості студентів було проведено кластерний аналіз методом К-середніх для вивчення мотиваційних профілів досліджуваних (рис. 1).

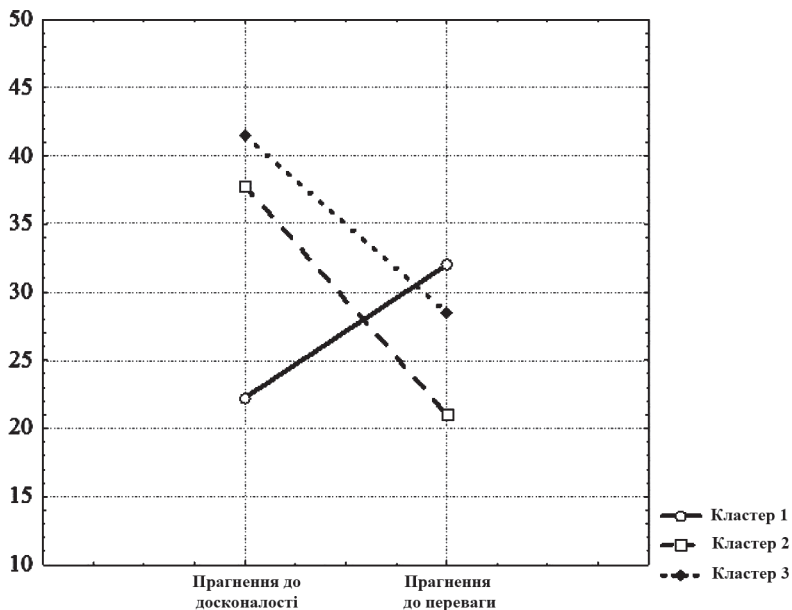

Рис. 1. Кластерні профілі губристичної мотивації студентів

Перший кластер – низькі показники прагнення до досконалості та високі показники прагнення до переваги (15% студентів).

Другий кластер – високі показники прагнення до досконалості та низькі показники прагнення до переваги (45% студентів).

Третій кластер – високі показники прагнення до досконалості та середньо-високі показники прагнення до переваги (40% студентів).

Розглянемо відмінності у показниках Я-концепції у студентів (таблиця 2).

Таблиця 2

Середні значення показників Я-концепції у досліджуваних різним профілем губристичної мотивації

Показники Я-концепції	Групи досліджуваних			Н	р
	1	2	3		
Позитивне Я	15,20±3,94	12,04±7,08	9,67±6,57	11,32	0,003
Негативне Я	4,66±3,22	3,02±1,93	2,37±3,28	16,58	0,002
Соціальне Я	3,06±2,71	2,58±2,06	3,11±1,64	0,35	-
Індивідуальне Я	12,53±6,13	8,46±5,70	8,61±6,18	7,67	0,02
Діяльнісне Я	4,66±2,02	4,63±3,83	3,80±3,32	2,79	-
Фізичне Я	0,80±0,86	1,00±0,74	0,67±0,94	0,68	-
Гендерне Я	1,00±1,30	1,19±0,92	0,88±0,76	4,70	-
Сімейне Я	0,73±0,45	1,24±1,17	1,51±1,14	7,56	0,02

Встановлено, що у студентів з домінуванням прагнення до переваги (1 група) у структурі губристичної мотивації вищі показники індивідуального Я, а також позитивного Я та негативного Я. Отже, студенти, які прагнуть до переваги, у цілому характеризуються більш розвинутою Я-концепцією, вони загалом більш схильні описувати себе з позицій власних негативних і позитивних якостей.

Показники сімейного Я найменш виражені у студентів першої групи з домінуванням прагнення до переваги найменшим чином, в той час як високий рівень губристичної мотивації загалом (як прагнення до досконалості, так прагнення і до переваги) передбачає найбільш розвинутий сімейний компонент Я-концепції.

У таблиці 3 подано результати порівняння самоставлення у студентів з різними типами губристичної мотивації.

Таблиця 3

**Середні значення показників самоствалення у досліджуваних
різним профілем губристичної мотивації**

Показники само- ствалення	Групи досліджуваних			N	p
	1	2	3		
Відкритість	8,66±0,49	5,55±1,66	4,50±1,96	33,27	<0,0001
Самовпевненість	10,00±0,85	9,00±1,91	7,25±2,25	16,56	0,0003
Самокерівництво	9,33±2,46	6,00±2,24	5,00±2,43	17,14	0,0002
Дзеркальне Я	6,33±1,77	5,11±1,99	5,12±2,05	2,83	-
Самоцінність	9,66±1,30	9,55±1,66	9,75±2,42	2,37	-
Самоприйняття	6,66±1,31	8,11±2,31	7,00±3,52	5,13	-
Самоприв'язаність	4,00±3,07	5,33±1,91	3,50±1,90	13,39	0,001
Конфліктність	2,66±1,30	4,44±2,98	9,25±3,28	37,44	<0,0001
Самозвинувачення	3,66±2,99	4,75±1,66	7,62±2,43	30,73	<0,0001

Встановлено, що студенти з домінуванням прагнення до переваги характеризуються більшою самовпевненістю та самокерівництвом. Отже, домінування прагнення до переваги характеризується вираженою самовпевненістю у студентів, відчуттям у них сили власного «Я», високою сміливістю в спілкуванні. Прагнення до переваги в них характеризується домінуванням мотиву успіху. Такі студенти поважають себе, задоволені собою, своїми починаннями і досягненнями, відчувають свою компетентність і здатність вирішувати багато життєвих питань. Перешкоди на шляху до досягнення мети сприймаються як такі, що можна перебороти і подолати. Проблеми зачіпають неглибоко, переживаються недовго. У той же час, студенти з більш вираженим прагненням до досконалості у структурі губристичної мотивації характеризуються меншою самоповагою у студентів, яка пов'язана з непевненістю в своїх можливостях, з сумнівом в своїх здібностях. Прагнення до досконалості у студентському віці, постійні спроби досягти ідеалу (який здебільшого є недосяжним для особистості) можуть призводити до уникнення контактів з людьми, глибокого занурення у власні проблеми, внутрішньої напруженості.

Вищі показники самокерівництва у студентів із вираженим прагненням до переваги пояснюються тим, що такі особи своїм основним джерелом розвитку особистості, регулятором досягнень і успіхів вважають себе. З одного боку, вони орієнтовані на зовнішні стандарти успіху, вбачають досягнення інших стимулом для свого розвитку, з другого боку – відповідальність і по-

чуття гордості за свої успіхи вони несуть за собою. Власне «Я» для студентів з домінуванням прагнення до переваги є внутрішнім стрижнем, який координує та спрямовує всю активність, організовує поведінку і відносини з людьми, що робить його здатним прогнозувати свої дії і наслідки, що виникають від контактів з іншими. Студент із прагненням до переваги почуває себе здатним чинити опір зовнішнім впливам, опиратися долі і стихії подій, контролювати емоційні реакції і переживання з приводу себе.

Домінування прагнення до досконалості передбачає найвищий рівень розвитку самоприв'язаності у студентів, що характеризує високу ригідність їх «Я»-концепції, прагнення зберегти в незмінному вигляді свої якості, вимоги до себе, а головне – бачення і оцінку себе. З одного боку, такі студенти прагнуть до досконалості і майстерності (або вважають, що вони прагнуть цих досягнень), з іншого боку самоприв'язаність передбачає виникнення в них почуття самодостатності і досягнення ідеалу, що заважає реалізації можливості саморозвитку та самовдосконалення.

Показники конфліктності та самозвинувачення є найвищими у студентів з високою губристичною мотивацією. Високі показники конфліктності у цій групі свідчать про наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди із собою у студентів з високою губристичною мотивацією, що може вказувати на наявність кризових явищ, які сприяють зрушенням у розвитку особистості. Психологічна природа такого внутрішнього конфлікту полягає у тому, що особистість, з одного боку, прагне до переваги над іншими, тому її діяльність має зовнішній демонстративний та конкурентний характер, з другого боку, така особистість прагне до досконалості, яка передбачає постійний розвиток майстерності, роботу над собою, занурення у свій світ і проблему, що вирішується. Така амбівалентна орієнтація особистості студента з високою губристичною мотивацією може бути причиною високої конфліктності. Високі показники самозвинувачення у студентів з високим рівнем губристичної мотивації свідчать про їх готовність поставити собі в провину свої промахи і невдачі, власні недоліки.

Висновки. Я-концепція студентів характеризується трьома компонентами, серед яких перший розкриває інтрапсихічну спрямованість репрезентацій студентів, які розкривають індивідуальні позитивні та негативні характеристики, другий компонент розкриває інтеропсихічні характеристики Я-концепції, які описують соціальну активність особистості студента, а третій –

відповідає за характеристики діяльності та ставлення до сім'ї, сімейних стосунків студента.

Встановлено три типи губристичної мотивації у студентів – перший характеризується домінуванням прагнення до переваги, другий – домінуванням прагнення до досконалості, а третій представлений високими показниками губристичної мотивації. Доведено, що домінування прагнення до переваги у структурі губристичної мотивації студентів передбачає перевагу індивідуальних характеристик у Я-концепції, самовпевненість і самокерівництво. Високі показники губристичної мотивації характеризують студентів з вираженим сімейним Я, конфліктністю та самозвиначенням. Домінування прагнення до досконалості передбачає найвищий рівень розвитку самоприв'язаності у студентів.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у вивченні зв'язку між особливостями губристичної мотивації та Я-концепції у підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Юзеф Козелецкий. – К. : Лыбидь, 1991. – 288 с.
2. Меднікова Г.І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система / Г.І. Меднікова Дис. ... к. психол. н. 19.00.01; Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова. – Одеса, 2002. – 192 с.
3. Меднікова Г.І. Характеристика самоактуалізації студентів з різними варіантами структури ставлення до себе / Г.І. Меднікова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. – №2. – Вип.10. – С. 200–205.
4. Роджерс К. Консультирование и психотерапия: новейшие подходы в области практической работы / К. Роджерс; Пер. с англ. – М. : ЗАО «Изд-во ЭКСМО-Пресс», 1999. – 464 с.
5. Столин В. В. Тест-опросник самоотношения / В. В. Столин, С. Р. Пантилеев // Психодиагностические материалы по изучению личности школьника. – Минск, 1989. – С.87–94.
6. Тест Куна. Тест «Кто Я?» (М.Кун, Т.Макпартленд; модификация Т.В.Румянцевой) / Т.В. Румянцева // Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре – СПб., 2006. – С.82–103.
7. Фоменко К.І. Губристична мотивація як чинник прагнення до успіху: віковий аспект / Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. – 222 с.

8. Dickstein E. Self and self-esteem. Theoretical foundations and their implications for research // Human Development. – 1977. – Vol. 20, № 4. – 43–56.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kozeletskiy YU. Chelovek mnogomernyy (psikhologicheskoye esse) / YUzef Kozeletskiy. – K. : Lybid', 1991. – 288 s.
2. Mednikova G.Í. Samoostinka ta riven' domagan' osobistosti yak dinamichna sistema / Mednikova G.Í. Dis. ... k. psikhol. n. 19.00.01 – Odes'kiy natsional'niy universitet im. Í.Í. Mechnikova, Odesa, 2002. – 192 s.
3. Mednikova G.Í. Kharakteristika samoaktualizatsii studentiv z ríznimi variantami strukturi stavlennya do sebe / G.Í. Mednikova // Naukoviy visnik Mikolaivs'kogo derzhavnogo universitetu imeni V.O. Sukhomlins'kogo. Ser.: Psikhologichni nauki. – №2. – Vip.10. – S. 200–205.
4. Rodzhers K. Konsul'tirovaniye i psikhoterapiya: noveyshiye podkhody v oblasti prakticheskoy raboty / K. Rodzhers; Per. s angl. – M. : ZAO «Izd-vo EKSMO-Press», 1999. – 464 s.
5. Stolin V. V. Test oprosnik samootnosheniya / V. V. Stolin, S. R. Pantileyev // Psikhodiagnosticheskiye materialy po izucheniyu lichnosti shkol'nika. – Minsk, 1989. – S. 87–94.
6. Test Kuna. Test «Kto YA?» (M.Kun, T.Makpartlend; modifikatsiya T.V.Rumyantsevoy) / T.V. Rumyantseva // Psikhologicheskoye konsul'tirovaniye: diagnostika otnosheniy v pare – SPb., 2006. – S.82–103.
7. Fomenko K.Í. Gubristichna motivatsiya yak chinnik pragnennya do uspihku: vikoviy aspekt / T.B. Khomulenko, K.Í. Fomenko. – KH. : KHNPU im. G.S. Skovorodi, 2012. – 222 s.
8. Dickstein E. Self and self-esteem. Theoretical foundations and their implications for research // Human Development. – 1977. – Vol. 20, № 4. – S. 43–56.

Received November 19, 2016

Revised December 16, 2016

Accepted January 17, 2017